

е поместената в сборника студия „Италия и българските поети“, в която се разглеждат аспекти от делото на Ив. Вазов, К. Величков, П. П. Славейков и К. Христов. В нея с умение се очертава значимото, интересното, любопитното и от него се върви към духовния лик на твореца. Във втората част на сборника са поместени типологични съпоставки, наблюдения над контактологични зависимости в съприкосновението на нашата култура с чуждата култура. Когато Н. Дончев пише за чуждите литератури, изпъква вещият познавач, който има свое становище, лично отношение при преценяването, художествен вкус при подбора. И това личи не само в настоящия сборник, но и в такива по-крупни изследвания на Николай Дончев като книгата му „Кратък очерк по западноевропейската литература“ (1946), като изследванията му за Ед. Ерио и Андре Стил. Анализите в тези съчинения са естетически богати и убедителни. Отношението на литературоведа представлява синтез от лични предразположения и системни знания за чуждите литератури, резултат от продължително и трайно общуване с тях.

Специално внимание заслужават мемоарните етюди на Николай Дончев. В тях личните спомени и наблюдения се преливат с впечатленията от творческото дело, интимно човешкото изпъква във връзка с обществените изяви на творците. Правят впечатление например очерците за Симеон Радев, Теодор Трайков, Стоян Загорчинов и др. В тях има особена атмосфера: непрекъснато се съпоставят различни явления от нашата и от чуждите литератури, възникват асоциации. В заключителния очерк в книгата оживява атмосферата на Париж, с естетическите търсения на художниците и артистите, с жаждата за красота и човешко щастие. Рисува се и пътят на художника Жорж Папазов, един сложен и противоречив творец, изрекъл своя дума в живописата на Франция.

У нас за Николай Дончев е писано сравнително малко. Неговата изключително ценна дейност минава някак незабелязано. В замаяна на това пък във Франция, Италия и Белгия са излезли доста рецензии и отзиви за критическите му постижения. В тях с възхищение и уважение се говори за ерудицията на автора, за познанията му по различни литератури, за уменията му да си служи с тънкостите на различни езици. Получавал е и авторитетни награди: от френското правителство и от френската академия; през 1965 г. му е присъдена наградата за есе на конкурс, обявен от Федерацията за универсален френски език.

Сборникът „Литературни и мемоарни етюди“ за пръв път представя пред нашите читатели и културната ни общественост цялостно литературоведа и твореца Николай Дончев, неговата ползотворна творческа дейност.

Иван Попианов

АНГЕЛ АНЧЕВ. „ЛЕВ ТОЛСТОЙ
И БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА“
С., „Наука и изкуство“, 1978

Книгата на българския толстовед Ангел Анчев „Лев Толстой и българската литература“ е сполучлив завършек на многогодишните усилия, насочени към изясняване на Толстовото влияние върху българската литература от Вазов до наши дни. Обект на изследване тук са писатели с подчертан афинитет към спичното виждане и изобразяване на действителността — Ив. Вазов, И. Йовков, Д. Талев, Д. Димов, Г. Караславов и Ем. Станев. Както се вижда, една забележителна плеяда български писатели, въведена в орбитата на Толстовата художествена мисъл и съизмерена с нея в сравнителноисторически и типологически план.

В подбора на самите писатели няма нищо удивително. Това са родени пластици и като изключим в известен смисъл Д. Димов, чиято аналитична мисъл напомня по-скоро за традициите на Достоевски, то „генеалогичната линия“ на останалите писатели спокойно може да бъде изведена от Л. Н. Толстой, разбира се, без с това да се подценява националната ни литературна специфика.

Смисълът и предназначението на настоящата книга е преди всичко в отговора на поставения въпрос: с какво и в каква степен нашите писатели се явяват достойни наследници и продължители на Толстовите традиции и в резултат на това — какви са проявленията на толстовското начало в българската литература.

Първата глава на книгата е една равносметка в библиографски и културно-исторически план на Толстовото проникване в България. Тя очертава една динамична картина в отношението на българската художествена мисъл към наследството на Л. Толстой. Трудна е задачата, която си поставя авторът в тази глава — да проучи българската критическа литература, отнасяща се до живота, учението и творчеството на Л. Толстой, намерила място в периодичния ни печат от последното столетие и похвални са усилията му да осмисли, класифицира и актуализира този огромен фактически материал, свързвайки го тясно с културно-историческия и даже с политическия живот в нашата страна. Задълбоченото познаване творчеството на Л. Толстой, както и картината на българската действителност през този период предпазват автора от субективни увлечения и грешки при оценката на критическия материал: той търпеливо, обективно и с разбиране отделя прогресивното и рационалното от онова, което вече е осъдено от времето и историята; съживява мисли и оценки, правещи чест на нашата художествена и критическа мисъл.

Сред дългия списък на писатели, критици и обществени дейци, които по един или друг повод са се докосвали до Толстовото творчество и учение, голямо впечатление прави

речта на П. П. Славейков за Толстой. Удивителната интуиция на нашия голям поет и мислител му помага да усети най-важните страни в творчеството на руския писател и да даде вярна постановка на въпроси, които едва съвременното толстоведение успя да разреши.

Още по-красноречив е примерът с Гео Милев, който пръв у нас приема Лениновите постановки за Толстой и показва научната несъстоятелност на Плехановите оценки за наследството на великия руски писател. По този начин става ясно, че най-непосредственото и вярно възприемане на Толстой в България се наблюдава именно сред българските писатели и творци на изкуството. Разбира се, този факт съвсем не омаловажава постиженията в българското толстоведение на такива известни наши изследователи като Г. Цанев, П. Динев, Г. Константинов, Е. Каранфилов, Ив. Цветков, Т. Жечев, Г. Германов и др., чиито статии разкриват картината на едно неотклонно и постъпателно усилие в разгадаването на Толстоевата същност.

Първият от българските писатели, на когото А. Анчев се спира, е Иван Вазов (гл. „Могъщевен гений“). Съществува близост с Толстой изследователят открива в пантеистичните възрения на Вазов, в епичното и жизнерадостно светуосещане на българския творец, в умението му да чувства пълно и всеобхватно „земните радости от живота и битието“, в езическото опиянение от неговия смисъл, в непоклатимата му вяра в бъдещето на неговия народ, в пълната хармония на човека с историята и в крайна сметка — в историзма на това съзнание, намерило опора в семейното и родовото начало, обезпечавало един непоклатим здрав морал. Вазовата пластическа стихия, разкриваща неподправени психологически състояния у човека, неговото цялостно постигане „отвън—навътре“, както се изразява авторът, показва своя наистина толстоевски дух, който, без да е резултат на пряко влияние, е един безспорен принос в българската литература. Поставен до величавата епопея „Война и мир“, най-значителният български роман „Под игото“ открива незабелязани досега характеристики и епопейни особености на героично българско сказание за „пиянството на един народ“.

Следващата глава („Най-талантливият от „школата“ на Толстой“), посветена на толстоевските идейно-естетически моменти в творчеството на Йордан Йовков, в най-голяма степен се е удала на автора. Велигата става ясно — най-близко по мировъзрение до яснополянския мъдрец стои Йовков. Типологическият паралел е проведен релефно и многоаспектно. В усилията на двамата писатели да постигнат обикновения свят на човека от народа, на когото те отреждат най-високо стъпало в йерархията на ценностите, авторът открива съществената близост на

две сходни художествено-философски системи. Йовков остава преди всичко верен на етическата програма на Толстой, без да се отказва в същото време от дълбоко присъщия му във всяко отношение естетически подход към действителността. Ето защо войната и всички произтичащи от нея социални и душевни катаклизми, дълбокият хуманизъм, здравият и верен усет за промените и тяхната носителност, неукротимият стремеж към нравствено извисяване, неунищожимата вяра в човека, дори „нейсторическото примирение“ пред социалните конфликти на времето са Толстоеви завети, на които Йовков остава верен до края на творческия си път. Но всичко това у нашия писател съществува не като наложен нравствено-естетически императив, а като завидно начало, което Йовков, свързан здраво с българската традиция, творчески доразвива. И у двамата писатели, подчертава изследователят, физическият труд като извор на здраво нравствено начало, природата и нейната целителна сила, хармоничното съжителство между човека и животното, „човешкият“ свят на животните, вътрешната и външната женска красота и нейната облагодаряваща и възвисяваща сила са признати за абсолютни ценности на живота.

Но онова, което прави особено близки двамата писатели, е дълбоко присъщият им безграничен хуманизъм „и преди всякоко нравствената сила и душевна красота, които съпътствуват човека дори и в най-страшните моменти на неговото падение“ (с. 89). Тук всичко друго загубва смисъл в мига, в който човекът среща човека — над национални и верски различия, държава граница или вдигнатото за огън оръжие тържествува човешки подадената ръка.

Следващата глава от книгата („Аз дължа най-много на Толстой“) разкрива вътрешната идейно-художествена близост между Д. Талев и Толстой. „Кръвната група“ на този български писател се доближава в най-голяма степен до Толстоевата. Най-сполучливо Д. Талев е успял да изобрази епохата на големи народни изпитни, вплитайки в трагедията на своите герои „трагедията на цяла епоха, на един човешки живот, неизменно и органически свързан със съдбата на обществото, на родната и човечеството“ (с. 115). От направения анализ се вижда, че у Талев, в неговата йерархия на ценностите, единица мярка за човека се явява близостта му до природата, преклонението му пред физическия труд, верността към повелите на сърцето, интуитивното познание на доброто и злото. Както при Толстой, така и при Талев непоклатимите нравствени устои на българина са резултат преди всичко на осъзната генеалогическа и семейно-родова принадлежност. Всичко това дава възможност на Талев да издигне своята тетралогия до степената на забележителна епопея на народния живот. Толстоевското начало в съвременния български епос, както показва

авторът, може да присъства и само със своята формално-естетическа страна — самият Талев признава колко много му е помогнало усвояването на Толстоевата поетика в художествено-естетическите му търсения. Именно в този аспект е проследено влиянието на Толстой и върху творчеството на Г. Караславов (гл. „Война и мир“ аз препрочитам и когато нямам време...“). Макар социалните убеждения на Г. Караславов да се отличават от тези на Толстой, това съвсем не пречи за тяхната духовна близост по ред най-важни въпроси на живота, чиято многоликост с такава сила ги привлича.

Главата, посветена на „толстоевското“ у Емилiaan Станев, в много отношения може да бъде качествена като методологична. Тя е сполучлив опит за реализация в типологически план на постановките на известния съветски литературовед М. Бахтин за полифоничния и монологичния роман, намерили израз в книгата му „Проблеми на поетиката на Достоевски“. Тук априорно възприетите концепции на съветския литературовед стават изходно начало в търсенията и потвържденията на монологичните и полифоничните сфери на влияние върху този български писател. Сблъсъкът на традициите на Толстой и Достоевски в „Иван Кондарев“ е осъществен чрез противопоставянето и взаимноизключването на духовното и телесното, на сетивното и абстрактното начало в живота, на романа-епопея и романа-трагедия, в крайна сметка на монологичния роман на Толстой и полифоничния роман на Достоевски. На Ем. Станев се удава да създаде нов модел на романа в българската литература, в който по особен начин се преплитат традициите на двамата велики новатори в руската и световната литература — Толстой и Достоевски. Не ще и съмнение, в „Иван Кондарев“ от творческите търсения на Ем. Станев Толстоевото начало е взело връх — епичното движение на събитията и живота като цяло е едно забележително постижение на нашия писател. Друг е въпросът с неговото по-късно творчество, където идейно-философският „макродialog“ и духовните мятания между християнското и езическото начало у човека определят доминантата на творческите му търсения. И в тези свои творби, ако трябва да бъде съизмерен с руската класическа традиция, той несъмнено е отдал предпочитанията си на Достоевски. Но това е вече друг аспект на проблема, който изследователят съвсем основателно не засяга.

Спирайки се върху творчеството на Д. Димов (гл., „Величественият патос на живота...“), изследователят справедливо отбелязва, че то е „едно отклонение от магистралния път на неговите предшественици“ (с. 153). Въпреки това са направени усилия да бъде приобщен и този писател към „школата“ на Л. Толстой. В същност Толстоевият „акцент“ в творчеството на Д. Димов не були никакво възражение. От друга страна, става ясно, че

близостта на нашия писател с проблематиката и поетиката на Ф. М. Достоевски е несъмнена. Но като адресира хуманистичния момент в творчеството на Д. Димов изцяло към толстоевското начало, обличавайки го в същото време с Достоевски само по линията на тяхната поетика, авторът значително намалява допирните точки на последния с нашия писател. Затова между двамата автори се е получило известно разминаване.

Не само в главите, посветени на Ем. Станев и Д. Димов, но и на други места в книгата авторът съпоставя творчеството на Толстой с това на Достоевски. Но художественото наследство на „гения на духа“ тук присъства едва ли не като отрицателна величина, а функционалността на неговите идейно-естетически постижения е значително намалена. Причината трябва да се търси в изходната позиция на Ангел Анчев по отношение на Достоевски. В края на главата, посветена на „толстоевското“ у Ем. Станев, като характеризира героите в романа на нашия писател, авторът отбелязва следното: „У тях няма това себеунижение, това мъчително търсене на бога, това вегетирание (?), това страдание, заради самото страдание (?), както е при Достоевски.“ Един от основните постулати на тази позиция, чиято модификации се срещат на много места в разглеждания труд, е следният: според Достоевски човекът се ражда зъл, „злото е заложено в човешката натура и за да се пречишти, човек трябва да страда, пък дори и в любовта. Това е теза, която авторът на „Братя Карамазови“ упорито и последователно следва“ (с. 127).

Писателят, който в трагичните мятания на своята душа успя на руска земя да повтори подвига на великия Сервантес в лицето на княз Мишкин, авторът, на когото принадлежи мисълта, че „красотата ще спаси света“, трудно би могъл да бъде упрекнат в черногледство по отношение на човека и човечеството. Мечтателите и децата в неговото творчество са красноречиво доказателство за това. С основание Н. Кашина в „Естетика Ф. М. Достоевского“ (М., 1975) отбелязва: „Човекът според Достоевски не е нито добър, нито зъл — той е зъл и добър едновременно. В неговата душа идеалът „малонски“ и идеалът „содомски“ съществуват едновременно — това е, изглежда, единственото твърдение в концепцията за човека у Достоевски, което може да се приеме без колебание“ (с. 83). Ако Достоевски сматше, че човекът се ражда зъл, то страданието, което му се вменява като изкупление на злото, би било едно недоразумение — защо трябва да се изкупва вина, чийто източник лежи извън човешките желания и възможности.

Ето защо всяка категоризация на черти от философията на Достоевски за човека крие известен риск. Дълбоко противоречивата, „двойствена“ природа на писателя, осмисляща антиномично света, по начало чужда

на всякаква категоричност и завършеност, да-де право на изследователите му да определят неговото съзнание като „полифонично“.

И така, поставени на фона на грандиозния „ливански кедър“ (П. П. Славейков), нашите писатели съхраняват своята значимост. Тук голяма е заслугата на А. Анчев, който осъществява задочния диалог между Толстой и споменатите български писатели с разбиране за литературна и национална специфика. Неговото мислене се отличава с дълбоко присъщия му синтетизъм. Авторът предпочита панорамното движение в голямата тема и не проявява интерес към подробностите на изследваните явления. Затова мислите му тежнеят към глобалното обобщение и са изразени ясно и категорично.

Положителният резултат от наблюденията върху петимата български писатели от позициите на забележителната Толстова поетика в книгата на А. Анчев е налице. От подобно сравнение българската литература като цялостна идейно-естетическа система печели много в очите на читателя. Тя открива свои нови аспекти в многоликата си облик. Но прощете е двустранен — този, когото сравняваме, и този, с когото сравняваме, в точката на пресичане винаги откриват нещо, което може да се види само при сравнение, единствено в тяхното взаимноотражение и диалектическо взаимопроникване.

Присъствието на Л. Толстой в нашия литературен и културен живот, приносът му в изграждане „модела“ на българския роман през последния век е факт. Толстоовското начало в българското художествено съзнание се изяснява в едноевровпните му усилия да изкачи трудните стъпала на една за-видна нравствено-философска и идейно-естетическа система.

Николай Звезданов

„REALISMUS IN DER RENAISSANCE“.

ANEIGNUNG DER WELT IN DER ERZÄHLEN-
DEN PROSA. Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1977. S. 807

„Период в културното и идеологическото развитие на някои страни в Западна и Централна Европа, обусловен от зараждането на капиталистически отношения в тях.“ Така започва кратката статия за Ренесанса в една енциклопедия. Зад тези сухи изречения са скрити колосални постижения на човешкия дух, върхове в наука, изкуство, литература и философия, плодове на които днес са неотменна част от общочовешката култура. Един кратък „експеримент“ ни доказва това. Зад думата „период“ откриваме няколко стотици години — от начало и първи прояви през XIII в. до разцвет през XVI в.; под „някои страни“ намираме цяла Европа — от Италия до Нидерландия, от Германия до Англия,

влияние и дори първи подтипи именно в славянските страни. „Културното развитие“ обхваща делото на такива днес всепризнати титани на четка, перо и длето като Данте, Джото, Петрарка, Леонардо, Рафаело, Микеланджело, Брейгел, Дюрер, Еразъм, Рабле, Сервантес, Мор, Шекспир и десетки други. „Идейното развитие“ е плод на научните завоевания на Коперник, Бруно, Галилей, Парацелз, на великите географски открития и на изобретението на Гутенберг. А на „зараждането на капиталистическите отношения“ Маркс посвещава томове. Такъв е парадоксът на човешката абстракция чрез словото. Една дума съответствува на епохи, на хиляди човешки живота, на колкото противоречиви, толкова и закономерни прояви на световното развитие. И на една страница от културната история на човечеството — усвояването, възприемането и осъзнаването на действителността чрез художествената проза през периода на Ренесанса — е посветен сборникът, издаден от Роберт Вайман. Макар че книгата е плод на работата на седем автори, тя се възприема като едно цяло, като една монография върху тази тема. За това допринася не само съдържанието, но и самата структура на тома.

В увода Роберт Вайман защитава обосновано концепцията на книгата — да обобщи историческите и естетическите основи и предпоставки за възникването и развитието на реалистичните методи в прозата на XVI в. Това обобщение се явява особено актуално и необходимо за две страни на социалистическата литературна наука: по-пълното осветляване на теорията на реализма и доизясняване на историята на ренесансовата литература, като при това литературно-теоретическият и литературно-историческият аспект влизат във взаимодействие и се допълват. В книгата са намерили място студии за едни от най-значителните произведения на световното литературно наследство: народните книги за Ойленшпиغل и Фаустус, произведенията на Бокачо, Рабле и Сервантес, т. е. повечето от най-важните творби на западноевропейската литература през епохата на Ренесанса. Тези студии представяват самостоятелни изследвания, същевременно в рамките на тази книга те са прекрасен илюстративен и доказателствен материал за теоретическите обобщения на Р. Вайман в първата част на книгата, в която той наред с уводните думи излага задълбочено и от марксистки позиции основните черти на теорията за ренесансовия реализъм, извлича образа на човека в литературата от взаимоотношенията между индивид и общество и доказва връзките между идеология и обществено съзнание.

Онези 70 страници, които са посветени на усвояването на действителността посредством литературата, надхвърлят рамките на един обикновен литературоведски труд. Тук Вайман използва многобройни исторически и полити-